

DOI: <https://doi.org/10.4467/25439561KSR.25.003.22289>

MARTYNA KOWALSKA <https://orcid.org/0000-0002-2349-3050>

Uniwersytet Jagielloński
w Krakowie

DUCHOWA KULTURA TATARÓW
A SOWIECKA IDEOLOGIA
(*ZULEJKA OTWIERA OCZY GUZEL JACHINY*)

THE SPIRITUAL CULTURE OF THE TATARS
AND SOVIET IDEOLOGY
(*ZULEIKHA OPENS HER EYES BY GUZEL YAKHINA*)

Streszczenie

W artykule dokonano analizy debiutanckiej powieści Guzel Jachiny w kontekście zderzenia kultury muzułmańskiej z ateistyczną i zideologizowaną kulturą radziecką. Szczególną uwagę poświęcono problematyce tożsamości narodowej i jej kształtowaniu się w warunkach represji. Tytułowa bohaterka stanowi figurę symboliczną, ilustrującą przemiany zachodzące w „małych narodach” ZSRR pod wpływem stalinowskiej polityki rusyfikacyjnej.

Abstract

The article analyses Guzel Yakhina's debut novel in the context of the clash between Muslim culture and the atheistic and ideologised Soviet culture. Particular attention is given to the issue of national identity and its formation under repressive conditions. The title character serves as a symbolic figure illustrating the transformations experienced by small nations of the USSR under the influence of Stalin's russification policy.

Słowa kluczowe: Guzel Jachina, kultura tatarska, ideologia, kolektywizacja, małe narody ZSRR

Keywords: Guzel Yakhina, Tatar culture, Soviet ideology, collectivization, small nations of the USSR

Debiutancka powieść Guzel Jachiny *Zulejka otwiera oczy* (*Зулейха открывает глаза*, 2015)¹ w krótkim czasie przykuła uwagę czytelników i zdobyła uznanie krytyków literackich². Urodzona w Kazaniu autorka zyskała międzynarodowy rozgłos i należy obecnie do grona szeroko rozpoznawalnych rosyjskich pisarek. Kolejne utwory (*Дети мои*, 2018; *Эшелон на Самарканд*, 2021)³ długo utrzymywały się na listach bestsellerów i podobnie jak debiut zostały przetłumaczone na wiele języków. Pierwsza powieść Tatarzki zainicjowała burzliwą dyskusję na tematy wciąż żywe wśród Rosjan. Chodzi o represyjny charakter rządów Stalina, w szczególności o lata kolektywizacji oraz wpisane w ten proces masowe czystki i deportacje. Autorka często podkreśla w wywiadach, że zainteresowanie tym trudnym okresem w dziejach Rosji zawdzięcza rozmowom z babką, która przeżyła tragedię rozkułaczania i wieloletniego życia na zesłaniu⁴.

Powieść wpisuje się w bogatą tradycję literacką, tworzoną przez rosyjskojęzycznych dwukulturowych pisarzy (m.in. Fazil Iskander, Anatolij Kim, Czyngiz Ajtmatow). Twórców cechowała doskonała znajomość folkloru, miłość do własnego narodu oraz szacunek do ludzi innych kultur. Jachina jest kontynuatorką tego kierunku. W książce zrekonstruowała duchową kulturę Tatarów opartą na poczuciu etnicznej i religijnej wspólnotowości. Zobrazowała życie tatarskiej rodziny, przytoczyła ludowe opowieści i porzekadła, przedstawiła codzienny byt mieszkańców wsi, ich obyczaje i wierzenia. Z drugiej strony autorka ukazała wpływ radzieckiej

¹ Początkowo utwór funkcjonował w formie scenariusza do filmu pełnometrażowego, będącego pracą dyplomową Jachiny na kierunku scenopisarstwo w Moskiewskiej Szkole Kina. Fragmenty powieści ukazały się po raz pierwszy w periodyku „Сибирские огни” w 2014 roku. Następnie, dzięki rekomendacji Jeleny Szubiny, powieść opublikowano w wydawnictwie АСТ (Г. Яхина, *Зулейха открывает глаза*, Москва, АСТ, 2015). Książka została przetłumaczona na ponad 30 języków. Polska edycja ukazała się nakładem oficyny Noir sur Blanc w 2017 roku. W artykule korzystam z drugiego wydania powieści: G. Jachina, *Zulejka otwiera oczy*, przeł. H. Chłystowski, Warszawa, Noir sur Blanc, 2023.

² Jachina jest laureatką wielu literackich nagród, m.in. Большая книга, Ясная Поляна, Книга года, Премия Читателя, Сирано (Francja), Звёзды Содружества (WNP).

³ W Polsce wszystkie książki autorki opublikowało wydawnictwo Noir sur Blanc. Zob. G. Jachina, *Dzieci Wolgi*, przeł. H. Chłystowski, Warszawa, Noir sur Blanc, 2022; eadem, *Eszelon do Samarkandy*, przeł. H. Chłystowski, M. Hornung, Warszawa, Noir sur Blanc, 2023.

⁴ Centrum Mieroszewskiego, *ROScytani: Spotkanie z Guzel Jachina*, 26.06.2019, [w:] <https://www.youtube.com/watch?v=3dMHYBBVy74> [dostęp: 12.11.2024]; *Гузель Яхина: для меня не было выбора, о чем писать*, 1.03.2016, [w:] <https://ria.ru/20160301/1382525469.html> [dostęp: 12.11.2024].

kultury na tożsamość mniejszości narodowych, lokalne tradycje i etniczną odrębność. Ponadto na wartość utworu składa się kunsztownie nakreślona metamorfoza bohaterki – mimowolnego świadka i ofiary tragicznej historii tatarskiego narodu.

W niniejszym artykule uwagę skoncentrowano na sytuacji człowieka egzystującego na styku dwóch odrębnych kultur: zateizowanej radzieckiej i zakorzenionej w islamie – tatarskiej. Tytułowa bohaterka, zanurzona w świecie islamu, patriarchalnych struktur społecznych i ludowych wierzeń, podlega metamorfozie pod wpływem kontaktu z obcą ideologią, językiem i kulturą. Artykuł ukazuje, jak przymusowa konfrontacja z radziecką kulturą dominującą prowadzi do stopniowej erozji pierwotnej tożsamości. Jednocześnie życie Zulejki na zesłaniu stwarza szerokie możliwości reinterpretacji znaczenia kulturowego dziedzictwa Tatarów w zetknięciu z obcą ideologią. Biorąc pod uwagę historię kobiety, wypada podkreślić, że egzystencja na styku dwóch kultur jest doświadczeniem zarówno destrukcyjnym, jak i twórczym. W rozważaniach uwypuklono uniwersalny wymiar międzykulturowej wymiany, w której tożsamość nie zanika całkowicie, lecz przybiera nową hybrydalną formę.

Przedstawicielami świata muzułmańskiego są Zulejka, znacznie starszy od niej mąż Murtaza i niewidoma świekra. Opis ich codzienności w pierwszej części powieści daje dobre wyobrażenie o wartościach, leżących u podstaw konserwatywnej rodziny tatarskiej. I choć do wsi dotarło już echo kolektywizacji, bohaterowie nie przywiązują wagi do spraw politycznych. Jednak ostatecznie nurt historii porywa także Zulejkę⁵. W sposób naturalny i nieuświadomiony bohaterka przyswaja odgórnie narzucone kody kulturowe. Jeszcze w trakcie podróży etapem opanowuje język rosyjski, co umożliwia jej swobodną komunikację z konwojentami oraz towarzyszami niedoli. Z upływem lat nieużywany język tatarski zostaje przez nią zapomniany. To, co dawniej dla Zulejki było „obce” i niebezpieczne, staje się bliskie i rozpoznawalne. Zdaniem Anny Nabiulliny, w powieści opozycja „swój” – „obcy” dotyczy głównie kategorii przestrzennych, na przykład „swoja” wioska Jułbasz vs „obcy” Kazań⁶. Zasadę opozycji można także zastosować rozpatrując relację między kulturą tatarską i radziecką. Swietłana Gierasimowa wysuwa tezę, że historia Zulejki odzwierciedla zderzenie perspektywy muzułmańskiej z obrazem świata kreowanym przez znajdującą się w fazie upadku kulturę chrześcijańską:

⁵ Na fali walki z kułactwem Murtaza zostaje zamordowany, a uznana za element kontrewolucyjny Zulejka wysiedlona na Syberię.

⁶ А.Н. Набиуллина, *Пространственно-временные образы и мотивы в романах Г. Яхиной „Зулейха открывает глаза” и „Дети мои”*, „Актуальные вопросы современной филологии и журналистики” 2019, nr 3(34), s. 34. Monika Sidor interpretuje kategorię obcości w powieściach Jachiny w znacznie szerszej perspektywie niż tylko związki przestrzenne. Zob. M. Sidor, *Z badań nad etyką w literaturze masowej. O implikacjach etycznych kategorii obcości w powieściach Guzel Jachiny*, „Slavia Orientalis” 2020, t. LXIX (4), ss. 813–832.

В романе показано столкновение внехристианского мышления с логикой христианского, но пребывающего в состоянии упадка⁷.

Hierarchia wartości oraz normy etyczne, których źródłem był islam, zostają skonfrontowane z wiarą w zwycięstwo idei rewolucyjnej i opartą na strachu lojalnością wobec decydentów. Reprezentantem tego chaotycznego żywiołu jest Ignatow, zabójca Murtazy, a zarazem wybawiciel Zulejki i jej syna. Początkowo fascynacja obcym mężczyzną budzi w bohaterce niepokój i lęk. Ostatecznie kobieta ulega Iwanowi, co można interpretować jako poskromienie kultury tatarskiej przez kulturę radziecką. W wątku miłości Tatarki do komendanta osady Bartosz Gołąbek dostrzega zwycięstwo siły totalitarnego państwa nad kobiecą duszą Rosji⁸. Wypada jednak zauważyć, że w obliczu grożącej synowi śmierci Zulejka bez wahania kończy romans. Odzywają się w niej wówczas dawne lęki, których źródła należy szukać w islamie. Chorobę Juzufa traktuje jako karę za grzechy:

Tak właśnie wygląda odплата za niegodziwe życie bez ślubu z innowiercą, z zabójcą męża. Za to, że dała mu pierwszeństwo przed własną wiarą, przed mężem i przed synem. Wiedźma miała rację – niebo ukarało Zulejkę⁹.

Bohaterka odrzuca miłość Ignatowa. Można zatem uznać, że totalitarny żywioł przegrał w starciu z kobietą – matką, gotową poświęcić własne szczęście dla długo wyczekiwanego potomka¹⁰. Macierzyństwo uruchomiło w niej rozmaite mechanizmy obronne. Jednym z nich jest mimikra psychologiczna, czyli nieuświadomione dostosowywanie się do warunków koniecznych do przeżycia i podtrzymania więzi społecznych. Tę wymuszoną wewnętrzną przemianę dobrze ilustruje poniższy fragment:

Wszystko, czego kiedyś uczyła ją mama, i wszystko, co w prawie zapomnianym męzkowskim domu uważane było za właściwe i konieczne, co stanowiło istotę, podstawę i treść życia Zulejki – rozsypywało się, rozpadało, załamywało. Reguły były naruszane, prawidła zamieniały się we własne przeciwieństwa¹¹.

⁷ С.В. Герасимова, *На что Зулейха открывает глаза?*, [w:] *История и современность филологических наук. Сборник научных статей по материалам Международной научной конференции XVI Виноградские чтения*, т. 2, Москва, Книгодел, 2021, s. 199.

⁸ B. Gołąbek, *Z domu Allacha do świata Stalina: rozważania na marginesie bestsellerowej powieści „Zulejka otwiera oczy”* Guzel Jachiny, [w:] *Muslim East in Slavic literatures and cultures*, red. G. Czerwiński, A. Konopacki, A. Buras-Marciniak, E. Maksimowicz, Białystok, Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019, s. 200.

⁹ G. Jachina, *Zulejka...*, op. cit., s. 404.

¹⁰ Zulejka wpisuje się w bogatą galerię postaci cierpiących matek. Dla XX-wiecznej literatury rosyjskiej najbardziej symptomatycznym obrazem literackim odzwierciedlającym matczyzny ból jest *Requiem* Anny Achmatowej.

¹¹ G. Jachina, *Zulejka...*, op. cit., s. 304.

Charakter zmian oraz suma doznanego cierpienia skłania bohaterkę do głębszej refleksji nad istnieniem Boga. W obliczu braku autorytetów (mąż, ojciec, mułła) jej wiara ulega erozji.

O tym, że Allah nie widzi ich i nie słyszy, przekonała się w czasie niedawnego głodu: gdyby Najwyższy usłyszał choć jedno z tysięcy łzawych błagań, które zanosila do niego w tę surową zimę, nie zostawiłby jej i Juzufa bez swojej miłosiernej opieki¹².

Epizody z życia w Jułbaszu pozwalają skonstatować, że wiara Zulejki była naiwna, a prawa Koranu przeplatały się z pogańską demonologią i ludowymi przesadami. Kobieta funkcjonowała w klasycznym układzie dwuwiary, syntezy instytucjonalnej religijności i archetypowych wierzeń, mających źródła w tengryzmie. Kłaniała się duchom, składała ofiary, błagała o wsparcie i oczekiwała realnej pomocy, jak choćby w przypadku demona cmentarza, którego prosiła o opiekę nad grobami córek. Współistnienie islamu i pogaństwa podkreśla egzotykę tatarskiej kultury. W celu uwidocznienia tej inności na końcu powieści zamieszczono słowniczek użytych w języku tatarskim pojęć, odnoszących się do wierzeń i obyczajów. Monika Sidor zauważa, że objaśnienia terminów uzmysławiają czytelnikowi widoczną w powieści kulturową odrębność mniejszości narodowej Tatarów:

Jachina, zamieszczając wyrażenie w słowniczku, sugeruje jego odmiennosć i niemożność kontekstowego odczytania, a więc wyczula na swoistość świata przedstawionego w utworze¹³.

Ten literacki zabieg koresponduje z oficjalnie głoszonymi zasadami sowieckiej polityki narodowościowej, która w latach 20. XX wieku opierała się na *korienizacji* (коренизация), a więc podziale terytorialnym uwzględniającym kryteria etniczne. Wraz z dojściem do władzy Stalina nastąpiło odejście od leninowskiej koncepcji współistnienia narodów poprzez ujarzmianie kulturowej odrębności mniejszości etnicznych¹⁴. W praktyce oznaczało to, że narody mieszkające na terytoriach zwartych republik miały być widoczne, lecz niesłyszane. Ich kultura natomiast „stała się narodowa w formie i socjalistyczna w treści”, czyli została sprowadzona do odartego z głębszych wartości ludowego folkloru, interpretowanego zgodnie z marksistowską dialektyką¹⁵. O ile pozbawiony zideologizowanego obrazu rzeczywistości ludowy folklor nie zawierał istotnych wartości dla architektów radzieckiej polityki

¹² Ibidem, s. 302.

¹³ M. Sidor, *Z badań nad etyką...*, op. cit., s. 822.

¹⁴ С.В. Кулешов, *Национальная политика России: история и современность*, Москва, Русский мир, 1997, s. 45.

¹⁵ S. Chazbijewicz, *Tatarstan. Kształtowanie się nowoczesnego narodu i państwa*, Olsztyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2016, s. 145.

narodowościowej, o tyle dla mniejszości narodowych stanowił jedną z nielicznych form ocalenia tożsamości i zachowania kolorytu małej ojczyzny. W powieści Jachiny bogactwo kultury tatarskiej dopełniają baśnie, legendy i ludowe pieśni. Te elementy folkloru są bezwiednie magazynowane w pamięci Zulejki. Pomagają jej zrozumieć otaczającą rzeczywistość i wnikać w prawdy trudne do przyswojenia. Jednak, co równie ważne, zostają przekazane kolejnemu pokoleniu¹⁶, dzięki czemu kulturowa tożsamość Tatarów ma szansę przetrwać w warunkach unicestwiającej etniczną różnorodność polityki narodowościowej ZSRR.

W atmosferze przymusowej ateizacji dawne wierzenia i praktyki pogańskie odżywały ze szczególną intensywnością, zwłaszcza na terenach oddalonych od centrum. Ludzka potrzeba wiary w siłę wyższą stanowiła źródło emocjonalnego wsparcia, dawała poczucie spokoju i sens istnieniu. Forma neopogaństwa zobrazowana w powieści ma także związek z próbą ocalenia tożsamości kulturowej mniejszości etnicznych. W samotnej walce człowieka z potężnymi mocami natury i przerażającymi trybami machiny państwowej, islam nie sprawdził się, ustępując miejsca pogańskim rytuałom. Wiera Sitnikowa rozwija tę kwestię w następujący sposób:

Боги и духи, ждущие жертвоприношения, оказываются ближе ссыльным, краем жизни зацепившихся за один из нелюдимых берегов равнодушно-холодной Ангары: в части «Жить» перед читателем разворачивается инверсионное сотворение мира – природа постоянно обновляется и тем самым возрождается, поэтому и Зулейха и ее товарищи по крестному пути возвращаются к прежней, языческой вере, через которую прошли многие народы в начале цивилизации¹⁷.

Los Zulejki w metaforycznym sensie uosabia poddawane ideologicznym modyfikacjom nieeuropejskie narody radzieckie. Próby ujarzżenia wszelkich przejawów etnicznej odrębności i religijnego zaangażowania odzwierciedlają niepozabawione tragizmu losy bohaterki¹⁸. Pierwsze spotkanie z obcą kulturą odbywa się w pobliskim meczecie, który konwojenci wykorzystują jako bazę noclegową dla rozkułaczonych Tatarów. Kobieta po raz pierwszy przekracza próg świątyni, nad którą

¹⁶ Na zesłaniu Zulejka opowiada swojemu synowi historie zapamiętane z czasów życia w Jułbaszu, dotyczące codziennego życia w tatarskiej wiosce. Matka z wyjątkową plastycznością wprowadza syna w świat ludowych baśni i legend. Najczęściej przytaczaną, a zarazem najbardziej lubianą przez Juzufa, jest opowieść o czarodziejskim ptaku Semrugu. Zob. G. Jachina, *Zulejka...*, op. cit., ss. 359–363. W kontekście trwałości tatarskiej kultury międzypokoleniowy przekaz stanowi fundament poczucia wspólnotowości i spójności narodu. Zob. P. Wójcikowska-Wantuch, *Историко-культурный контекст романа Гузели Яхиной „Зулейха открывает глаза”*, [w:] *Русская литература в межкультурном пространстве*, Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2020, ss. 134–151; С.В. Герасимова, *На что Зулейха открывает глаза...*, op. cit., ss. 199–206.

¹⁷ В. Ситникова, *Феномен Гузели Яхиной (к восприятию романа „Зулейха открывает глаза”)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Rossica” 2019, nr 12, s. 237.

¹⁸ B. Gołąbek, *Z domu Allacha...*, op. cit., s. 200.

niebawem załopoce czerwona flaga. Zostaje ulokowana w męskiej części. Strefa żeńska została zamieniona na oborę dla kołchozowych zwierząt. Zulejka jest świadkiem niczym nieskrępowanych erotycznych uniesień Ignatowa i Anastasji. Symboliczne znaczenie ma także nagła śmierć mułły, którą można traktować jako zapowiedź unicestwienia religii, traktowanej przez władzę jak opium dla ludu. Bohaterka ma także okazję zobaczyć Kazań. Stolica republiki nie jest jednak podobna do jej wyobrażeń, utkanych z opowieści osób, odwiedzających miasto. Budynki zdobią agitacyjne transparenty, a powiewające czerwone sztandary na tle białego kremła rażą wzrok. Uwagę Zulejki przykuwa także ogromny obraz Stalina, którego oblicze budzi w niej niewyjaśnione poczucie spokoju i bezpieczeństwa. Epizod przedstawia Tatarkę jako kobietę zupełnie niezorientowaną w sprawach polityki, pozostającą na marginesie wydarzeń historycznych. W ten sposób Jachina podejmuje temat relacji małego człowieka i wielkiej historii. W jednym z udzielonych wywiadów pisarka powiedziała, że w pracy twórczej szczególnie interesuje ją:

Как разворачивается большая история, что она делает с маленькими людьми и что маленькие люди могут сделать в большой истории. Соотношение малого и большого, становление личности на фоне исторических событий – это очень меня занимает¹⁹.

Zgodnie ze stalinowskim planem rusyfikacji mniejszości narodowych ich kultura była poddawana stopniowej dewaluacji. Czy jednak autorski zamysł polegał na ukazaniu zwycięstwa ideologii nad duchową kulturą Tatarów? Można przypuszczać, że odpowiedź została zawarta w historii syna Zulejki. Juzuf jest pierwszym dzieckiem, które przyszło na świat na obcej syberyjskiej ziemi. Potomek Murtazy, wyrwany ze swej historycznej ojczyzny, w zupełnie odmienny sposób postrzega tradycję, zwyczaje i wiarę swoich przodków. O jego wychowanie w osadzie zadbali zesłani nad Angarę petersburscy intelektualiści. Artysta malarz Ilja Ikonnikow zaraził go pasją do malarstwa. Izabella nauczyła chłopca języka francuskiego. Osadnicy z różnych zakątków Związku Radzieckiego, przekazali Juzufowi praktyczną wiedzę na temat rybołówstwa, budownictwa, łowiectwa. Jednocześnie dali przykład szacunku do pracy i radości z jej owoców. Zulejka wprowadziła syna w magiczny świat tatarskich baśni i legend. Jednak chłopiec odczytuje je inaczej niż matka. To, co dla bohaterki narodowe i umocowane w wierze, w interpretacji dziecka przybiera postać prawd uniwersalnych. Legenda o cudownym ptaku Semrugu przypomina mu los zesłańców, a więc odległa przeszłość aktualizuje się w teraźniejszości i ułatwia jej zrozumienie. Horyzonty myślowe młodego mężczyzny sięgają daleko poza przestrzeń rodzimej wsi. Marzy o ucieczce z osady, by studiować malarstwo w Leningradzie.

---

¹⁹ Centrum Mieroszewskiego, *ROSzytani...*, op. cit.

Mimo rozdzierającego serce bólu, Zulejka umożliwia synowi rozpoczęcie nowego życia. Na jej prośbę Ignatow sporządza nową metrykę urodzenia chłopca, zmieniając imię na Josif oraz wpisując swoje nazwisko w rubryce „ojciec”. „Kuľackie” pochodzenie i tatarskie korzenie zostają zatarte. Zdaniem Marii Sawieliewej, poprzez obraz matki i syna autorka potwierdza własne dwukulturowe doświadczenia:

Молодая писательница через образы матери и сына с разных сторон показывает множество граней проблемы. В том числе демонстрирует, что принятие национального в себе в посттрадиционалистском обществе часто происходит через его отрицание, через дистанцирование²⁰.

Dystans w stosunku do własnego dziedzictwa kulturowego może zostać przekuty w nową wielokulturową jakość. Takie podejście czyni powieść Jachiny wyjątkowo aktualną. W obliczu współczesnych procesów kosmopolityzacji zagadnienie tożsamości narodowej nabiera szczególnego znaczenia. *Zulejka otwiera oczy* pokazuje, że przymusowe oderwanie od własnych korzeni nie musi oznaczać całkowitej utraty tożsamości – może prowadzić do jej przekształcenia i wzbogacenia. Bohaterowie uczą się łączyć elementy różnych światów: tradycyjne z nowoczesnym, lokalne z uniwersalnym, przeszłość z teraźniejszością. We współczesnym świecie zderzeń cywilizacyjnych przesłanie powieści zyskuje wymiar uniwersalny.

Literatura

- Centrum Mieroszewskiego, *ROSczytani: Spotkanie z Guzel Jachiną*, 26.06.2019, [w:] <https://www.youtube.com/watch?v=3dMHYBBVy74> [dostęp: 12.11.2024].
- Chazbijewicz S., *Tatarstan. Kształtowanie się nowoczesnego narodu i państwa*, Olsztyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2016.
- Gołąbek B., *Z domu Allacha do świata Stalina: rozważania na marginesie best-sellerowej powieści „Zulejka otwiera oczy” Guzel Jachiny*, [w:] *Muslim East in Slavic Literatures and Cultures*, red. G. Czerwiński, A. Konopacki, A. Buras-Marciniak, E. Maksimowicz, Białystok, Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019, ss. 91–201.

²⁰ М. Савельева, *Утверждение через отрицание*, „Октябрь” 2015, nr 12, [w:] <https://magazines.gorky.media/authors/s/mariya-saveleva> [dostęp: 15.11.2024]. Jachina do 12 roku życia mieszkała w Kazaniu i posługiwała się zarówno językiem rosyjskim, jak i tatarskim. W jednym z wywiadów przyznała, że po przeprowadzce do Moskwy przestała komunikować się w rodzimym języku. Autorka jest uznawana za pisarkę rosyjskojęzyczną. Zob. Гузель Яхина: Дружбы, которые завязывались в ссылке, были больше, чем родственные узы, Беседовала Е. Костина, [w:] <https://story.ru/istorii-znamenitostej/intervyu/guzel-yakhina-druzhby-kotorye-zavyazyvalis-v-ssylke-byli-bolshe-chem-rodstvennyeyuzy> [dostęp: 18.11.2024].

- Jachina G., *Zulejka otwiera oczy*, przeł. H. Chłystowski, Warszawa, Noir sur Blanc, 2023.
- Sidor M., *Z badań nad etyką w literaturze masowej. O implikacjach etycznych kategorii obcości w powieściach Guzel Jachiny*, „Slavia Orientalis” 2020, t. LXIX (4), ss. 813–832.
- Wójcikowska-Wantuch P., *Историко-культурный контекст романа Гузели Яхиной «Зулейха открывает глаза»*, [w:] *Русская литература в межкультурном пространстве*, Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2020, ss. 134–151.
- Герасимова С.В., *На что Зулейха открывает глаза?*, [w:] *История и современность филологических наук. Сборник научных статей по материалам Международной научной конференции XVI Виноградовские чтения*, т. 2, Москва, Книгодел, 2021, ss. 199–206.
- Гузель Яхина: «Для меня не было выбора, о чем писать», 1.03.2016, [w:] <https://ria.ru/20160301/1382525469.html> [dostęp: 12.11.2024].
- Гузель Яхина: Дружбы, которые завязывались в ссылке, были больше, чем родственные узы, Беседовала Е. Костина, [w:] <https://story.ru/istorii-znamenitostej/intervyu/guzel-yakhina-druzhby-kotorye-zavyazyvalis-v-ssylke-byli-bolshe-chem-rodstvennye-uzu> [dostęp: 18.11.2024].
- Кулешов С.В., *Национальная политика России: история и современность*, Москва, Русский мир, 1997.
- Набиуллина А.Н., *Пространственно-временные образы и мотивы в романах Г. Яхиной «Зулейха открывает глаза» и «Дети мои»*, „Актуальные вопросы современной филологии и журналистики” 2019, nr 3(34), ss. 32–36.
- Савельева М., *Утверждение через отрицание*, „Октябрь” 2015, nr 12, [w:] <https://magazines.gorky.media/authors/s/mariya-saveleva> [dostęp: 15.11.2024].
- Ситникова В., *Феномен Гузели Яхиной (к восприятию романа «Зулейха открывает глаза»)*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Rossica” 2019, nr 12, ss. 227–240.

References

- Centrum Mieroszewskiego, *ROSczytani: Spotkanie z Guzel Jachina* [ROSczytani: Meeting with Guzel Jachina], 26.06.2019. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=3dMHYBBVy74> [accessed: 12.11.2024].
- Chazbijewicz S., *Tatarstan. Kształtowanie się nowoczesnego narodu i państwa* [Tatarstan. The Formation of a Modern Nation and State], Olsztyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2016, 244 pp.

- Gerasimova S.V., *Na chto Zuleikha otkryvaet glaza?* [What Zuleikha Opens her Eyes to?], [in:] *Istoriia i sovremennost' filologicheskikh nauk. Sbornik nauchnykh statei po materialam Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii XVI Vinogradovskie chteniia* [History and Modernity of Philological Sciences. Collection of Scientific Articles on the Materials of the International Scientific Conference XVI Vinogradov Readings], vol. 2, Moskva, Knigodel, 2021, pp. 199–206.
- Gołąbek B., *Z domu Allacha do świata Stalina: rozważania na marginesie bestsellerowej powieści “Zulejka otwiera oczy” Guzel Jachiny* [From the House of Allah to the World of Stalin: Reflections on the Margins of the Bestselling Novel “Zulejka Opens Her Eyes” by Guzel Yakhina], [in:] *Muslim East in Slavic Literatures and Cultures*, G. Czerwiński, A. Konopacki, A. Buras-Marciniak, E. Maksimowicz (Eds.), Białystok, Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019, pp. 91–201.
- Guzel' Iakhina: “Dlia menia ne bylo vybora, o chem pisat'”* [Guzel' Yakhina: “For Me, I Had no Choice about what to Write about”], 1.03.2016. Available at: <https://ria.ru/20160301/1382525469.html> [accessed: 12.11.2024].
- Guzel' Iakhina: Druzhby, kotorye zaviazivalis' v ssylke, byli bol'she, chem rodstvennyye uzy, Besedovala E. Kostina* [Guzel Yakhina: Friendships Made in Exile Were More Than Familial Relations. Talked by E. Kostina]. Available at: <https://story.ru/istorii-znamenitostej/intervyu/guzel-yakhina-druzhby-kotorye-zavyazyvalis-v-ssylke-byli-bolshe-chem-rodstvennyye-uzy> [accessed: 18.11.2024].
- Jachina G., *Zulejka otwiera oczy* [Zuleikha Opens her Eyes], trans. H. Chłystowski, Warszawa, Noir sur Blanc, 2023, 462 pp.
- Kuleshov S.V., *Natsional'naia politika Rossii: istoriia i sovremennost'* [National Policy of Russia: History and Modernity], Moskva, Russkii mir, 1997, pp. 678.
- Nabiullina A.N., *Prostranstvenno-vremennye obrazy i motivy v romanakh G. Iakhinoini “Zuleikha otkryvaet glaza” i “Deti moi”* [Temporary Images and Motives in the Novels by G. Yakhina “Zuleyha Opens Eyes” and “My Children”], “Aktual'nye voprosy sovremennoi filologii i zhurnalistiki” [“Topical Problems of Modern Philology and Journalism”] 2019, no. 3(34), pp. 32–36.
- Savel'eva M., *Utverzhdienie cherez otritsanie* [Assertion by Negation], “Oktiabr” 2015, no. 12. Available at: <https://magazines.gorky.media/authors/s/mariya-saveleva> [accessed: 15.11.2024].
- Sidor M., *Z badań nad etyką w literaturze masowej. O implikacjach etycznych kategorii obcości w powieściach Guzel Jachiny* [On Ethics in Mass Literature. The Ethical Implications of the Category of Strangeness in the Novels of Guzel Yakhina], “Slavia Orientalis” 2020, vol. LXIX (4), pp. 813–832.
- Sitnikova B., *Fenomen Guzeli Iakhinoini (k vospriiatiiu romana “Zuleikha otkryvaet glaza”)* [The Phenomenon of Guzel Yakhina: on the Reception of the Novel

“Zuleikha Opens her Eyes”], „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Rossica” 2019, no 12, pp. 227–240.

Wójcikowska-Wantuch P., *Istoriko-kul’turnyi kontekst romana Guzeli Iakhinoi “Zuleikha otkryvaet glaza”* [Historical and Cultural Context of Guzel Yakhina’s Novel “Zuleikha Opens her Eyes”], [in:] *Ruskaia literatura v mezhkul’turnom prostranstve* [Russian Literature in Intercultural Space], Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2020, pp. 134–151.

